

Autoriõigus. *Creative Commons*.
Andmekaitse.
Eesti Kirjandusmuuseum.

Euroopa Liit
Euroopa Sotsiaalfond

Eesti tuleviku heaks

Triin Tuulik

Tartus, 4. novembril 2011. a

(täiendatud 7. detsembril 2011. a)

Autoriõiguse objektid

- Mille suhtes autoriõigused tekivad?
 - teos
 - suuline teos (kõne, loeng, ettekanne jms)
 - arvutiprogramm (tarkvara)
 - audiovisuaalne teos
 - kollektiivne teos
 - tööülesannete täitmise korras loodud teos
 - teose vaheetappide resultaadid ehk poolik teos (eskiis, visand, plaan, joonis, peatükk)
 - tuletatud teos (tõlge, kohandus, töötlus)
 - teoste kogumik (sh andmebaas)
 - nii ühiselt ka kui individuaalselt loodud teos

Teos

- Mille järgi teost ära tunda?
 - originaalne tulemus
 - kirjanduse, kunsti või teaduse valdkonnas
 - väljendatud
 - objektiivne vorm
 - tajutav
 - reprodutseeritav
 - kellegi intellektuaalse loomingu tulemus
 - määratletav autor

Küsimused

- Kas mistahes säiliku (käsikiri, foto jne) digikujutist võib käsitada uue või tuletatud teosena?
 - See sõltub teose töötlemise ulatusest, eelkõige sellest, mil määral lisatakse digikujutisele töötluse kaudu mingi täiendav originaalne lisaväärtus. Kui teosest on lihtsalt tehtud digitaalne foto, siis selline originaalne lisaväärtus puudub ja tegemist ei ole uue ega tuletatud teosega.

Autoriõiguste omajad

- **Kellele tekivad autoriõigused?**
 - autor (sh tuletatud teose autor, ühisautor, kaasautor)
 - tööandja
 - isik, kelle initsiatiivil ja juhtimisel loodi kollektiivne teos (teatmeteosed, teaduslik kogumik, ajaleht, ajakiri ja teised perioodilised või jätkuväljaanded jms)
 - audiovisuaalse teose (kinofilm, telefilm, videofilm) puhul ühiselt režissöör, stsenaariumi autor, dialoogi autor, operaator ja kunstniku või produtsent
 - kogumiku koostaja
 - nende õigusjärglased (nt autori surma korral pärijad, õigused loovutatakse teisele isikule, õigused lähevad üle seaduse alusel, nt pankroti korral jne)

Töökohustuste täitmise korras loodud teos

- Otseste tööülesannete täitmise korras loodud teose autoril tekib autoriõigus sellele teosele
- **Tööandja saab:**
 - **varalised õigused** teose kasutamiseks tööülesannetega ettenähtud eesmärgil ja piirides
 - **ainulitsentsi** tööülesannete täitmise käigus või tööandja juhiseid järgides loodud arvutiprogrammi või andmebaasi varaliste õiguste teostamiseks.
- Autor ise võib tööülesannete täitmise korras loodud teost kasutada, näidates ära tööandja nime või nimetuse:
 - tööülesannetega ettenähtud eesmärgil ainult tööandja eelneval nõusolekul, saades selle eest **autoritasu**
 - **muul eesmärgil**, kui töölepingus ei ole teisiti ette nähtud.
- Tööandja ja töötaja võivad varaliste õiguste ülemineku ja autoritasu osas leppida omavahelises lepingus kokku teisiti

Küsimused

- Kas autor tohib näiteks tööandja aastaraamatus või mõnes muus tööandja kogumikus ilmunud artiklit avaldada kusagil mujal ilma tööandja loata?
 - Sõltub töötaja ja tööandja vahelisest kokkuleppest. Kui kokkulepe puudub, siis võib iga aastaraamatu kaastöö või kogumiku osa autor oma teost kasutada ka iseseisvalt, sest selline aastaraamat on kollektiivne teos ja kogumikus kasutatud teoste autorite õigusi ei ole piiratud.

Mida autoriõigus ei kaitse

- Mille suhtes autoriõigused ei teki?
 - vastavad teose tunnustele (erand üldreeglist)
 - rahvaloominguteos (puudub autor, nt anekdoot)
 - õigusakt, haldusdokument, kohtulahend ning nende ametlikud tõlked
 - riigi ametlikud sümbolid ja organisatsioonide sümboolika (lipud, vapid, ordenid, medalid, märgid jne)
 - ei vasta teose tunnustele
 - faktid ja andmed
 - teoses kajastatud sisu (idee, kujund, mõiste, teooria, protsess, süsteem, meetod, kontseptsioon, printsiip jne)
 - päevauudis
 - ideed ja põhimõtted, millele rajanevad arvutiprogrammi elemendid

Kaasnevate õiguste objektid

- Mille suhtes tekivad kaasnevad õigused?
 - teose esitus (sh suuline ettekanne, interpretatsioon, lavastus)
 - teose helisalvestis (fonogramm)
 - filmi esmasalvestus
 - varem avaldamata teos
 - raadio- või televisioonisaade ja selle edastamine
 - autoriõigusega mittekaitstava teose kirjanduskriitiline või teaduslik väljaanne

Kaasnevate õiguste omajad

Kellele tekivad kaasnevad õigused?

- teose esitaja
- fonogrammitootja
- filmi esmasalvestuse tootja
- televisiooni- ja raadioteenuse osutaja,
- varem avaldamata ja lõppenud autoriõigustega teose avaldaja
- autoriõigusega mittekaitstava teose kirjanduskriitilise või teadusliku väljaande väljaandja
- nende litsentsisaajad
- nende õigusjärglased (pärijad, õiguste omandajad)

Esitaja

- Teose esitajaks loetakse **isikut või kollektiivi**, kes:
 - näitleb, laulab, tantsib, deklameerib, mängib muusikariistal
 - **muul viisil esitab** kirjandus-, kunsti- või rahvaloominguteoseid (nt näitleja, laulja, muusik, tantsija)
 - **juhendab** teisi isikuid teoste esitamisel (nt dirigent)
 - esitab estraadi-, tsirkuse-, nukuteatri- jms numbreid

Kui esitaja esitab teost, millel puudub autoriõiguslik kaitse (nt tegemist on rahvaluuleteosega), siis sõltumata teose mitte-kaitstusest on esitus ikkagi kaitstav autoriõigusega kaasnevate õigustega

Kehtivuse aeg

- Autoriõigused kehtivad **70 aastat** pärast autori surma.
- Kaasnevad õigused kehtivad **50 aastat** pärast esmakordset esitamist, salvestamist, edastamist, jäädvustamist.
 - NB! Tulenevalt direktiivist 2011/77/EL peab Eesti hiljemalt **1.11.2013** autoriõiguste seadust muutma ja pikendama esitajate ja fonogrammitootjate õiguste kaitse tähtaega **70 aastani**
- andmebaasi tegija õigused kehtivad **15 aastat**
- **Tähtajatult** kaitstakse:
 - isiku konkreetse teose autoriks olemist (teose autorsust), autori nime ning autori au ja väarikust
 - teose esitaja autorsust, esitajanime ning esitaja au ja väarikust

Küsimused

- Kui on tegu üleskirjutatud tekstiga, nt on konkreetse inimese elulugu lindistatud ja siis arhiivitöötaja poolt maha kirjutatud, kellele kuuluvad siis autoriõigused?
 - Kui inimene räägib elulugu, siis ta samaaegselt nii loob teose (elulookirjelduse tekst) kui ka esitab seda (teksti suuline väljendamine). Suulise teksti ümberkirjutamisel ei ole tegu uue teosega, kui sellel puudub omaette originaalne tulemus ja tegemist on lihtsalt “suulise teksti kirjaliku koopiaga”. Seega eluloo rääkijale kuulub nii elulookirjelduse teksti autoriõigus kui selle suulise esituse autoriõigusega kaasnevad õigused.

Küsimused

- Kui teoses on juttu kolmandatest isikutest, siis kas ka nendelt peaks küsima luba teose avaldamiseks?
 - Kui teoses üksnes kirjeldatakse kolmandaid isikuid või nende käitumist, ei pea nendelt autoriõiguse seisukohalt teose avaldamiseks luba küsima, sest nad ei ole teose autorid ega kaasnevate õiguste omajad. Kolmandate isikute luba võib siiski olla vajalik juhul, kui teoses töödeldakse nende isikuandmeid, mida ei ole varem avalikustatud (vt slaid nr 55 jj)

Kaitstuse presumptsioon

- Eeldatakse, et teos on autoriõigusega kaitstud, välja arvatud juhul, kui esineb seda välistav ilmne asjaolu.
 - Näiteks: kui Kalle Kusta on töödelnud vana saksa rahvaviisi ja loonud selle põhjal uute sõnadega laulu, siis on tegemist autoriõigusega kaitstud teosega. Kui aga rahvalaulul ei ole kindlat autorit, siis ei ole see kaitstud autoriõigusega
- Sarnaselt eeldatakse ka autoriõigusega kaasnevate õiguste objekti (esitus, salvestus, edastamine tele/raadio teel jne) kaitstust.

Autorsuse presumptsioon

- Isiku, kes avaldab teose oma nime all või oma üldtuntud pseudonüümi või autorimärgi all, **autorsust eeldatakse**, kuni pole tõendatud vastupidist.
 - Näiteks: muuseum eksponeerib kodanik A loal kirjandusteost. Kui ilmub kodanik B, kes väidab, et tema on selle teose autor ega luba teose eksponeerimist, siis peab ta tõendama oma autorsust. Kui teosele on kantud B kui autori nimi, siis tuleb eeldada, et autor on B.

Autoriõigusega kaasnevate õiguste omaja presumptsioon

- Kui kaasnevate õiguste objektile (esitus, salvestis jne) on märgitud, et õiguste omajaks on mingi kindel isik, siis tema õigusi nimetatud objektile eeldatakse, kuni pole tõendatud vastupidist.
- Kui kaasnevate õiguste objektile või selle pakendile on kantud tähis, mida saab otseselt seostada kaasnevate õiguste omaja või tema õigusjärglasega, või sellist tähist kasutatakse muus seoses vastava kaasnevate õiguste objektiga, eeldatakse tähise seostatava kaasnevate õiguste omaja õigusi vastavale objektile.

Tõendamiskoormis

- Kui tegemist on teosega või kaasnevate õiguste objektiga, siis eeldatakse, et see on kaitstud
- Kui teosele või kaasnevate õiguste objektile on märgitud selle autor, produtsent, esitaja või õiguste omaja jne, siis eeldatakse, et ta on autor, produtsent, esitaja või muu õiguste omaja
- Eeldus kehtib, kuni pole tõendatud vastupidist või kui mitte-kaitstus on ilmne
- Tõendamiskohustus lasub vaidlustajal

Autoriõigused =
isiklikud õigused +
varalised õigused

Autoriõigused

- Isiklikud õigused (ei saa loovutada)
 - õigus autorsusele
 - õigus autorinimele
 - õigus teose puutumatusse
 - õigus teose lisadele
 - õigus autori au ja väärkuse kaitsele
 - õigus teose avalikustamisele
 - õigus teose täiendamisele
 - õigus teos tagasi võtta
 - nõuda oma autorinime kõrvaldamist kasutatavalt teoselt

Autoriõigused

- **Varalised õigused (saab loovutada)**
 - õigus igal moel teost **kasutada, lubada ja keelata** teose samaviisilist kasutamist teiste isikute poolt ja **saada tulu** teose sellisest kasutamisest, sealhulgas:
 - õigus teose reprodutseerimisele (koopiate tegemine)
 - õigus teose levitamisele (omandiõiguse üleandmine või üldsusele kasutada andmine mis tahes viisil, sealhulgas rentimine ja laenutamine)
 - õigus teose tõlkimisele
 - õigus teose töötlemisele
 - õigus teoste kogumikele
 - õigus avalikule esitamisele
 - õigus teose eksponeerimisele
 - õigus teose edastamisele (raadio, televisioon, satelliidi, kaabelvõrgu kaudu)
 - õigus teose üldsusele kättesaadavaks tegemisele (interneti kaudu)
 - teostada oma arhitektuurne, disaini-, tarbekunstiteose jms projekt
 - arvutiprogrammi autori ainuõigus arvutiprogrammi füüsiliseks kasutamiseks ja valdamiseks ärilisel eesmärgil

Kaasnevad õigused

- Jagunevad üldjoontes samuti varalisteks ja isiklikeks õigusteks, kuid **puudub ühtne õiguste kataloog** nagu autoriõiguste puhul
- **Õiguste sisu ja maht sõltub sellest, kellega on tegu** – nii varalised kui ka isiklikud õigused on ainult esitajal. Teistel kaasnevate õiguste omajatel on ainult varalised õigused.

Erinevus omandiõigusest

- Autoriõigus teosele ega autoriõigusega kaasnevad õigused **ei sõltu teose omandiõigusest**, aga
- autoriõigus või sellega kaasnev õigus **võib kuuluda kellegi vara hulka**
 - Näiteks: laenates raamatukogust raamatu, saab ostja seda raamatut lugeda, kuid ei saa endale raamatu autori, kujundaja, tõlkija ega kirjastaja autoriõigusi. Sanas, raamatu autori autoriõigused on tema vara ja ta saab neid õigusi loovutada või litsentsida.

Autoriõigused kaitsevad **autori ja tema litsentsisaaja või õigusjärglase** (pärija, õiguste omandaja) õigusi teosele.

Autoriõigusega kaasnevad õigused kaitsevad **kaasnevate õiguste omajate ja nende litsentsisaajate või õigusjärglaste** (pärija, õiguste omandaja) õigusi autoriõigusega kaasnevate õiguste objektile.

Teose kasutamine

- Teose kasutamine on autoriõiguse seadusega kooskõlas, kui:
 - teost kasutatakse autorilepingu alusel
 - olemasolev teos – litsentsileping (näiteks CC litsents)
 - uus teos – töövõtuleping
 - teose kasutamine toimub seaduse alusel omandatud õiguste ulatuses
 - tööandja, audiovisuaalse teose produtsent, kollektiivse teose looja
 - teose kasutamine vaba kasutuse reeglite alusel
 - autori nõusolekuta ja tasu maksmiseta või maksimisega (näiteks arhiivid, raamatukogud, muuseumid)
 - autoriõiguste tähtaeg on möödunud
 - autor on autoriõiguste teostamisest loobunud (Eesti õiguse alusel küsitav)

Kaasnevate õiguste objekti kasutamine

- Kaasnevate õiguste objekti kasutamine on autoriõiguse seadusega kooskõlas, kui:
 - seda kasutatakse kaasnevate õiguste omajaga sõlmitud lepingu alusel
 - kasutamine toimub seaduse alusel omandatud õiguste ulatuses
 - fonogrammitootja, televisiooni- ja raadioteenuse osutaja
 - kasutamine vaba kasutuse reeglite alusel
 - kaasnevate õiguste omaja nõusolekuta ja tasu maksmiseta või maksmisega (näiteks arhiivid, raamatukogud, muuseumid)
 - kaasnevate õiguste tähtaeg on möödunud
 - kaasnevate õiguste omaja on kaasnevate õiguste teostamisest loobunud (Eesti õiguse alusel küsitav)

Nõusolek ja tasu

- Üldjuhul tuleb küsida nõusolekut
 - autorilt teose ja autoriõiguste kasutamiseks
 - kaasnevate õiguste omajalt kaasnevate õiguste objekti (teose esitus, salvestus, edastamiseks tele/raadio teel jne) ja kaasnevate õiguste kasutamiseks
 - autori või kaasnevate õiguste omaja surma korral nende pärijatelt (pärimisseaduse kohaselt)
 - õiguste üleminekul lepingu või seaduse alusel autori või kaasnevate õiguste omaja muudelt õigusjärglastelt
 - kui õigused on litsentsitud, siis teatud juhtudel litsentsisaajalt
- Üldjuhul on nendel isikutel alati õigus saada tasu teose ja autoriõiguste või kaasnevate õiguste objekti (teose esitus, salvestus, edastamiseks tele/raadio teel jne) ja sellele vastavate õiguste kasutamise eest

Kokkuleppe vorm

- Nõusoleku tingimuste ja tasu maksmise kohta tuleb sõlmida **kokkulepe**:
 - **teose või autoriõiguste kasutamiseks** – autoriga või teda esindava kollektiivse esindamise organisatsiooniga (autorileping)
 - **kaasnevate õiguste objekti või kaasnevate õiguste kasutamiseks** – kaasnevate õiguste omajatega (esitaja, fonogrammitootja, filmi esmasalvestuse tootja, televisiooni- või raadioteenuse osutaja jne)
- Kokkulepe nõusoleku andmise ja tasu maksmise (või sellest loobumise) kohta tuleb sõlmida **kirjalikult**, vastasel korral on leping tühine

Kokkuleppe liik

- Teose või autoriõiguste kasutamiseks (**autorileping**) võib sõlmida 2 liiki lepinguid:
 - **lihtlitsentsileping** - litsentsiandja (nt autor) võib ka ise lepingu esemeks olevat õigust kasutada või anda kasutusõiguse teistele isikutele peale litsentsisaaja
 - **ainulitsentsileping** – ainult litsentsisaajal on õigus kasutada lepingu esemeks olevaid õigusi kokkulepitud ulatuses, samas kui teiste isikute, sh litsentsiandja (nt autor), kasutusõigus on selles ulatuses välistatud

Erandid

- Erandid kokkuleppe kirjaliku vormi nõudest:
 - lihtlitsentsi võib anda ka kirjalikku taasesitamist võimaldavas vormis (e-post, Skype, fax jne)
 - lihtlitsentsi võib teatud juhtudel anda vormivabalt (nt avaldamine perioodilises väljaandes, teatmeteoses)
 - luba esituse kasutamiseks (kaasnevad õigused) võib olla antud ka suulise lepinguga (Riigikohtu 13. detsembri 2006. a otsus tsiviilasjas nr 3-2-1-124-06, p 16)
 - praktikas on tunnustatud ka teose kasutamiseks (autoriõigused) sõlmitud suulisi lepinguid, kuna teose kasutamist lubava autorilepingu tühiseks lugemine kirjaliku vormi järgimata jätmise tõttu kahjustaks põhjendamatult autori õigusi (Riigikohtu 13. detsembri 2006. a otsus tsiviilasjas nr 3-2-1-124-06, p 16). Eesti kohtud ei ole selle praktika õiguspärasust otseselt kinnitanud.

CC litsents ongi litsentsileping ehk
luba, mille alusel autor lubab
kasutajal oma teost kasutada CC
litsentsis toodud tingimustel

Suhe “tavalise autoriõigusega”

- **CC omapärad:**
 - autor ei saa reeglina tasu
 - ühekordne ja pöördumatu protsess
 - CC litsentsi alusel puudub konkreetne ja üheselt määratletav litsentsisaaja, sest
 - litsentsiandjaks autor või autoriõiguste vastav omaja,
 - litsentsisaajaks aga üldsus
 - süstematiseeritud ja laia kasutusulatuslega
 - CC litsentsid ei ole autoriõiguse alternatiiviks, vaid nad töötavad kehtiva autoriõiguse raamistikus
 - ei ole eraldi CC õiguskaitseorganit, õiguste jõustamise instantsi vmt

CC litsentside tüübid

- CC on 6 erinevat litsentsi, mis lubavad teost jagada ja/või töödelda 1-3 tingimusel sõltuvalt litsentsist:
 1. Autorile viitamine
 2. Autorile viitamine + Jagamine samadel tingimustel
 3. Autorile viitamine + Tuletatud teoste keeld
 4. Autorile viitamine + Mitteäriline eesmärk
 5. Autorile viitamine + Mitteäriline eesmärk + Jagamine samadel tingimustel
 6. Autorile viitamine + Mitteäriline eesmärk + Tuletatud teoste keeld

Teose vaba kasutamine

- Autori isiklike õigusi seadusega ei piirata.
- Autoriõiguse seaduses toodud juhtudel võib piirata autori varalisi õigusi, s.o kasutada teoseid:
 - ilma autori nõusolekuta ja tasu maksmiseta
 - ilma autori nõusolekuta, kuid tasu maksmisega
- Selline teoste kasutamine ei tohi olla vastuolus teose tavapärase kasutamisega ega kahjustada põhjendamatult autori seaduslike huve

Teose vaba kasutamine

- Teose vaba kasutamise juhte on **palju**
- Põhireegel: autori nõusolekuta ja autoritasu maksmiseta on lubatud õiguspäraselt avaldatud teost füüsilisel isikul **reprodutseerida ja tõlkida isikliku kasutamise eesmärkidel tingimusel, et selline tegevus ei taotle ärilisi eesmärke.**
- Erand sellest põhireeglist:
 - arhitektuuri- ja maastikuarhitektuuriteosed
 - piiratud tiraažiga kujutava kunsti teosed
 - elektroonilisi andmebaasid
 - arvutiprogrammid (v.a arvutiprogrammi vaba kasutamine ja dekompileerimine ühilduvuse tagamiseks teiste programmidega)
 - reprograafilisel viisil noodid

Teose vaba kasutamine

- Veel muuseumi jaoks olulisemad vaba kasutamise alused:
 - **tsiteerimine ja refereerimine** motiveeritud mahus ja järgides teose kui terviku mõtet
 - **illustreeriva materjalina kasutamine õppe- ja teaduslikel eesmärkidel** motiveeritud mahus mitte-ärilistel eesmärkidel
 - **reprodutseerimine õppe- ja teaduslikel eesmärkidel** motiveeritud mahus **haridus- ja teadusasutustes** mitte-ärilistel eesmärkidel
 - **reprodutseerimine, levitamine ja üldsusele suunamine puuetega inimeste huvides** otseses seoses nende puudega
 - muud autoriõiguse seaduse §-s 19 toodud juhud
- Nendel juhtudel ei ole vaja autori nõusolekut ega pea maksma autorile tasu, kuid tuleb ära näidata kasutatud teose **autori nimi** (kui see on teosel näidatud), **teose nimetus** ning **avaldamisallikas**

Arhiiv või andmekogu kui andmebaas?

- Kui muuseumi, raamatukogu jms asutuse töötajad/avalikud teenistujad loovad oma otseste tööülesannete raames arhiive või andmekogusid (nt koondavad kokku teoseid mingi kindla kriteeriumi või süsteemi alusel jne), siis saab neid käsitleda **andmebaasidena autoriõiguse seaduse tähenduses**, kui need andmebaasid on oma sisu valiku ja korralduse tõttu töötaja/teenistuja ehk autori enda intellektuaalse loomingu tulemus
- Sellisel juhul saab vastav asutus (riik) kui tööandja endale seaduse alusel **andmebaasi tegija varaliste õiguste ainulitsentsi** (vt slaid nr 6).
- Teoste koondamiseks andmebaasi on vajalik nende **autoriõiguste omaja nõusolek**.

Andmebaasi vaba kasutamine

- Andmebaasi (või selle osa) või selle koopia õiguspärasel kasutajal on õigus teostada kõiki tegusid, mis on vajalikud **juurdepääsuks andmebaasi (või selle osa) sisule ja selle sisu tavapäraseks kasutamiseks**. Lepingu tingimus, mis piirab nimetatud õiguse teostamist, on tühine.
- Järelikult: andmebaasi tavapäraseks kasutamiseks peab olema õiguslik alus. See võib olla:
 - andmebaasi tegijaga sõlmitud **leping** juurdepääsuks andmebaasi sisule ja selle tavapäraseks kasutamiseks
 - andmebaasi kasutamine andmebaasi tegija õiguste piiramisel seaduse alusel, näiteks:
 - **mitte-elektronilise** andmebaasi sisust väljavõtete tegemine isiklikeks vajadusteks
 - andmebaasist tehakse väljavõtte **illustreeriva materjalina õppe- või teadusliku uurimistöö eesmärkidel** motiveeritud mahus mitte-ärilistel eesmärkidel, kuid seejuures tuleb ära näidata andmebaasi avaldamise allikas
 - **avaliku julgeoleku, haldustegevuse või õigusemõistmise käigus** ulatuses, mis vastab ühiskondliku julgeoleku kaitse, haldusfunktsioonide teostamise ja õigusemõistmise eesmärkidele
- Nendel juhtudel **ei ole vaja andmebaasis sisalduvate teoste autorite nõusolekut** ning nendele autoritele **ei pea maksma eraldi autoritasu**.

Raamatukogu, arhiiv ja muuseum
saavad teoseid **teatud ulatuses**
vabalt kasutada ilma autori
nõusolekuta ja autoritasu
maksmiseta **mitte-ärilisel eesmärgil**

Teose vaba kasutamine raamatukogu, arhiivi ja muuseumi poolt

1. õigus oma kogusse kuuluvat teost reprodutseerida:

- kui ei ole võimalik omandada teose uut koopiat, siis:
 - asendada kadunud, hävinud või kasutamiskõlbmatuks muutunud teos
 - teha koopia teose säilimise tagamiseks
 - asendada mõne teise avaliku arhiivi, muuseumi või raamatukogu püsikollektsiooni kuulunud teos juhul, kui see on kadunud, hävinud või muutunud kasutamiskõlbmatuks;
- muul juhul
 - digiteerida kogu säilitamise eesmärgil
 - teha koopia füüsilise isiku jaoks isikliku kasutamise eesmärkidel tingimusel, et selline tegevus ei taotle ärilisi eesmärke
 - teha koopia kohtu- või riigiasutuse tellimusel puuetega inimeste huvides viisil, mis on otseselt seotud nende puudega, tingimusel et selline kasutamine ei taotle ärilisi eesmärke

Teose vaba kasutamine raamatukogu, arhiivi ja muuseumi poolt

2. õigus oma kogusse kuuluvat teost kasutada motiveeritud mahus näituse ja kogu tutvustamise eesmärgil
3. õigus kogus olevat teost füüsilise isiku tellimusel:
 - eriseadmete kaudu kohapeal kättesaadavaks teha
 - individuaalseks kohapeal kasutamiseks laenutada

Orbteosed

- Orbteos on teos, mille autoriõigused kehtivad, kuid mille **autoriõiguse omanikku ei ole võimalik tuvastada ega leida**. Järelikult ei ole võimalik saada ka vajalikku luba teose kasutamiseks.
- Asutused, kes kasutavad orbteoseid väljaspool vaba kasutuse piire, näiteks teevad teoseid võrgus üldsusele kättesaadavaks selleks eelnevat luba omamata, **riskivad autoriõiguste rikkumisega**.
- Seega hetkel ei ole orbteoste mingeid erireegleid – igal juhul tuleb vaba kasutamise piiridest väljapool taotleda autoriõiguste omaja luba teose kasutamiseks.

Orbteoste uus õigusraamistik

- Euroopa Liidu tasandil on plaanis juba **2012. aastal luua uus õigusraamistik**, et tagada seaduslik ja piiriülene juurdepääs digitaalraamatukogudes või -arhiivides talletatavatele orbteostele, kui neid teoseid kasutatakse avalikest huvidest lähtuva ülesande täitmiseks. Selle süsteemi järgi:
 - liikmesriigis, kus teos esimest korda avaldati, peaks raamatukogu, muuseum, arhiiv jms asutus viima läbi põhjaliku otsingu autoriõiguste omaja tuvastamiseks ja leidmiseks
 - kui õiguste omajat ei ole võimalik kindlaks teha ega leida, antakse teosele orbteose staatus
 - orbteost saab avalikustada Internetis ilma autoriõiguste omaja loata

Mitte-digitaliseeritud orbteoste kasutamine?

- Isegi kui Euroopa Liidu tasandil kehtestatakse digitaliseeritud orbteoste Internetis kättesaadavaks tegemise uus õigusraamistik, on **ebaselge, kuidas võib kasutada mitte-digitaliseeritud orbteoseid.**
- Kuni eriregulatsioon puudub, tuleb **lähtuda üldreegist**, et väljaspool teose vaba kasutamise piire tuleb alati küsida orbteose autoriõiguste omaja nõusolekut ja maksta talle tasu orbteose kasutamise eest.

Küsimused

- Kui kaugemale ulatub pärijate ring, kelle käest peaks luba küsima? Nt kirjade autor on surnud 50 aastat tagasi ja lapsi tal polnud. Kas tuleks üles otsida autori õdede-vendade lapsed? Kui neid pole või ei õnnestu leida, kas võib siiski kirju avaldada ilma nõusolekuta?
 - Kuna kirjade autoriõiguste kehtivuse tähtaeg (70 aastat pärast autori surma) ei ole veel möödunud, siis igal juhul on kirjade avaldamiseks vajalik autori või tema pärijate nõusolek.
 - Kui pärijaid õnnestu tuvastada või leida, on tegemist orbteostega, mille kasutamiseks hetkel eriregulatsioon puudub ehk üldreegli kohaselt ei või neid kuni autoriõiguste kehtivuse tähtaja lõppemiseni ilma nõusolekuta kasutada.

Juurdepääsupiirangud arhivaalidele

Oluline seadusmuudatus

- Alates **1. jaanuarist 2012. a** kaotab kehtivuse senine arhiiviseadus ja jõustub **uus arhiiviseadus**
- Vanas seaduse dubleeris teistes seadustes sisaldunud juurdepääsupiiranguid. Uues seaduses on sellest loobutud, kuid üldskeem (**seadusest tulenevad vs lepingulised piirangud**) on sama

Uue arhiiviseaduse kohaldamine muuseumile

- Uue arhiiviseaduse § 1 lg 1 kohaselt jagunevad avalikud arhiivid:
 - Rahvusarhiiv
 - kohaliku omavalitsuse arhiiv
- Sellest tuleneb, et uus arhiiviseadus ei laiene automaatselt kõigile arhiividele.
- Uue arhiiviseaduse § 12 lg 2 lubab laiendada arhiiviseaduses ja arhiivieeskirjas sätestatud nõudeid ka muuseumile üksnes asutuse põhimääruse või põhikirja alusel.

Vana arhiiviseadus (kuni 31.12.2011)

- Üldreegel: juurdepääs avalikule arhivaalile on vaba alates arhivaali tekkimisest
- Erandid (vana arhiiviseaduse § 42):
 - seadusest tulenevad piirangud (dubleeritud):
 - » riigisaladust või salastatud välisteavet sisaldavale arhivaal – juurdepääsu kord sätestatud riigisaladuse ja salastatud välisteabe seadused ja selle alusel antud õigusaktides
 - » (delikaatseid) isikuandmeid sisaldav arhivaal – vt juurdepääsu kord järgmisel slaidil
 - » ärisaladuseks tunnistatud teavet sisaldav arhivaal – juurdepääsupiirang 20 aastat alates teabe tunnistamisest ärisaladuseks. Kasutamine enne juurdepääsupiirangu lõppemist on võimalik omaniku loal või kohtu-, juurdlus- või eeluurimisorgani nõudel.
 - » asutusesiseseks kasutamiseks ettenähtud arhivaal – juurdepääsupiirangud kehtestab asutuse juht avaliku teabe seaduses sätestatud korras. Juurdepääs sellisele teabele võimaldatakse avaliku teabe seadusega ettenähtud korras.

Vana arhiiviseadus (kuni 31.12.2011)

- seadusest tulenevad piirangud (jätkub)
 - » Juurdepääs isikuandmeid sisaldavale arhivaalile
 - kolmandal isikul on juurdepääs ainult andmesubjekti kirjalikul nõusolekul.
 - juurdepääsu ei võimaldata nendele arhivaalis sisalduvatele isikuandmetele, millele juurdepääsuks isikul nõusolek puudub
 - pärast andmesubjekti surma on juurdepääs andmesubjekti pärijal, abikaasal, alanejal ja ülenejal sugulasel, õel ja vennal või nende nõusolekul kolmandal isikul. Mitme pärija või muu käesolevas lõikes nimetatud isiku olemasolul on andmesubjekti isikuandmeid sisaldavale arhivaalile juurdepääs lubatud neist ükskõik kelle nõusolekul, kuid igapähele neist on õigus nimetatud nõusolek tagasi võtta.
 - nõusolekut ei ole vaja juhul, kui:
 - andmesubjekti surmast on möödunud 30 aastat
 - arhivaalis sisalduvateks isikuandmeteks on üksnes andmesubjekti nimi, sugu, sünni- ja surmaaeg ning surma fakt.
 - » Delikaatseid isikuandmeid, mis käsitlevad isiku tervislikku seisundit ja seksuaalelu, ja lapse põlvnemise saladust sisaldavale arhivaalile kehtib juurdepääsupiirang
 - 30 aastat, alates isiku surmast, või
 - 110 aastat, alates isiku sünnist, kui isiku surma pole võimalik tuvastada, või
 - 75 aastat, alates dokumendi tekkimisest, kui isiku surma ega sünni pole võimalik tuvastada (vana arhiiviseaduse § 42 lg 3)
 - » Kuriteo tõkestamise, kurjategija tabamise või kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamise huvides võib juurdlus- või eeluurimisorgan kehtestada asjassepuutuvate isikute isikuandmeid sisaldavale arhivaalile juurdepääsupiirangu, teatades sellest arhivaali valdajale (vana arhiiviseaduse § 42 lg 4)

Vana arhiiviseadus (kuni 31.12.2011)

- Lepingust tulenevad piirangud
 - » arhiivi üleantud eraarhivaal – omanik võib kehtestada juurdepääsu tingimused lepingus.

Juurdepääs arhivaalile uue arhiiviseaduse kohaselt

- Üldreegel: juurdepääs arhivaalile on vaba
- Erandid (uue arhiiviseaduse § 10 lg 1 ja lg 5):
 - **seadusest tulenevad piirangud**
 - » avaliku teabe seadus
 - » isikuandmete kaitse seadus
 - » riigisaladuse ja salastatud välisteabe seadus
 - » muu seadus (nt autoriõiguse seadus)
 - **lepingust tulenevad piirangud**
 - » eraõiguslikule dokumendile juurdepääsu tingimused lepitakse üleandjaga kokku lepingus, mis sõlmitakse üleandmisel
 - » juurdepääsupiirang ei tohi kehtida kauem kui 50 aastat alates dokumendi üleandmisest (praktiliselt enamasti 25 aastat)

Juurdepääsupiirangute alused avaliku teabe seaduses

- Avaliku teabe seadust ei kohaldata juurdepääsu võimaldamisel arhivaalidele Rahvusarhiivis ja kohaliku omavalitsuse arhiivis arhiiviseaduses ja selle alusel sätestatud korras, välja arvatud juurdepääsupiirangute kehtestamise osas.
- Avaliku teabe seadus kehtestab juurdepääsupiirangud asutusesiseseks kasutamiseks mõeldud teabele.
- Juurdepääsupiirang kehtib alates dokumendi koostamisest või saamisest kuni 5 aastat, mida võib pikendada kuni 10 aastani. Kui teave sisaldab isikuandmeid, siis võib juurdepääsu piirata veelgi kauem (vastavalt 75 aastat alates selle saamisest või dokumenteerimisest või 30 aastat alates isiku surmast või 110 aastat alates isiku sünnist, kui isiku surma ei ole võimalik tuvastada)
- Järelikult: avaliku teabe seadust kohaldatakse ainult asutusesiseseks kasutamiseks mõeldud teavet sisaldavatele arhivaalidele.

Juurdepääsupiirangud isikuandmete kaitse seaduse alusel

- Isikuandmete töötlemine on **lubatud**:
 - » **andmesubjekti nõusolekul**
 - » kui isikuandmed on õiguspäraselt **avalikustatud**, s.t
 - andmesubjekt on oma isikuandmed **avalikustanud ise**
 - andmesubjekt on **varem andnud nõusoleku** nende avalikustamiseks
 - isikuandmed avalikustatakse **seaduse alusel** (nt ajakirjanduslikul eesmärgil töödelda ja avalikustada meedias, kui selleks on ülekaalukas avalik huvi, see on kooskõlas ajakirjanduseetika põhimõtetega ega kahjusta ülemääraselt andmesubjekti õigusi)

Nõusolek isikuandmete töötlemiseks ja avalikustamiseks

- Eristatakse kahte andmesubjekti nõusolekut:
 - nõusolek isikuandmete töötlemiseks
 - nõusolek isikuandmete avalikustamiseks
- Mõlemale kehtivad ühesugused nõuded (isikuandmete kaitse seaduse § 12).
- Isikuandmete avalikustamine on üks isikuandmete töötlemise viise.
- Isikuandmete õiguspärasel avalikustamisel kohaldatakse ainult isikuandmete kaitse seaduse §-i 11 ja muid norme järgima ei pea.

Andmesubjekti õigused isikuandmete õiguspärasel avalikustamisel

- Üldreegel: andmesubjektil on õigus igal ajal nõuda isikuandmete avalikustajalt **isikuandmete avalikustamise lõpetamist**
- Erandid:
 - avalikustamine toimub **seaduse alusel** (nt ajakirjanduslikul eesmärgil töötlemine ja avalikustamine meedias, kui selleks on ülekaalukas avalik huvi, see on kooskõlas ajakirjanduseetika põhimõtetega ega kahjusta ülemääraselt andmesubjekti õigusi) ja andmete jätkuv avalikustamine **ei kahjusta ülemääraselt andmesubjekti õigusi**
 - kui andmete avalikustajal **puudub** avalikustamise lõpetamise nõude esitamise ajal **kontroll vastavate andmekandjate suhtes**

Andmesubjekti õigused isikuandmete õiguspärasel avalikustamisel

- Üldreegel: andmesubjektil on igal ajal õigus nõuda **avalikustatud** isikuandmete töötlejalt isikuandmete **töötlemise lõpetamist**
- Erandid:
 - seadus sätestab teisiti
 - töötlemise lõpetamine ei ole **tehniliselt võimalik**
 - toob kaasa **ebaproportsionaalselt** suuri kulutusi

Küsimused

- Kas eraarhiivi või eradokumentide üleandmine arhiivile muuks otstarbeks kui ainult hoidmiseks/hoiustamiseks on käsitletav isikuandmete avalikustamisena, milleks ei ole vaja eraldi nõusolekut küsida?
 - Jah, kui üleandja on andmesubjekt ise, siis seadust võiks selliselt tõlgendada, v.a kui praktikas ei ole kujunenud teistsugust tõlgendust. Kõige kindlam on võtta üleandjalt sõnaseelge nõusolek isikuandmete avalikustamiseks ja töötlemiseks ning sõlmida temaga leping võimalike juurdepääsupiirangute määratlemiseks üleantud eraarhiivile või eradokumentidele.

Isikuandmete töötlemise nõusoleku andja

- Nõusoleku isikuandmete töötlemiseks annab:
 - andmesubjekt
 - pärast andmesubjekti surma tema **pärija, abikaasa, alaneja või üleneja sugulane, õde või vend**. Kui neid on mitu, siis võib nõusoleku anda neist ükskõik kes, kuid igaühel neist on õigus nimetatud nõusolek tagasi võtta.

Isikuandmete töötlemise nõusoleku vorm

- Nõusolek tuleb vormistada
 - kirjalikku taasesitamist võimaldavas vormis, v.a kui vorminõude järgmine ei ole andmetöötamise erilise viisi tõttu võimalik
 - pärast andmesubjekti surma kirjalikus vormis
- Vaikimist või tegevusetust nõusolekuks ei loeta.
- Vaidluse korral eeldatakse, et andmesubjekt ei ole oma isikuandmete töötlemiseks nõusolekut andnud. Andmesubjekti nõusoleku tõendamise kohustus on isikuandmete töötajal.

Isikuandmete töötlemise või avalikustamise nõusoleku sisu

- Nõusolek peab:
 - põhinema **andmesubjekti vabal tahtel**
 - **olema selgelt eristatav**, kui nõusolek antakse koos teise tahteavaldusega
 - sisaldama **andmeid**, mille töötlemiseks luba antakse
 - sisaldama **andmete töötlemise eesmärki**
 - sisaldama **isikuid**, kellele andmete töötlemine on lubatud
 - tooma välja tingimused andmete **kolmandatele isikutele edastamiseks**
 - määratlema **andmesubjekti õigused** tema isikuandmete edasise töötlemise osas
- Nõusolek võib olla osaline ja tingimuslik

Isikuandmete töötlemise nõusoleku küsimise kohustuse tähtaeg

- Nõusolekut ei pea küsima, kui:
 - kui andmesubjekti surmast on möödunud 30 aastat
 - pärast andmesubjekti surma, kui töödeldavateks isikuandmeteks on üksnes andmesubjekti nimi, sugu, sünni- ja surmaaeg ning surmafakt.

Isikuandmete töötlemine ilma nõusolekuta

- Ilma nõusolekuta võib isikuandmeid töödelda:
 - seaduse alusel ning välislepingu või Euroopa Liidu Nõukogu või Euroopa Komisjoni otsekohalduva õigusaktiga ettenähtud ülesande täitmiseks
 - üksikjuhtumil andmesubjekti või muu isiku elu, tervise või vabaduse kaitseks, kui andmesubjektilt ei ole võimalik nõusolekut saada
 - andmesubjektiga sõlmitud lepingu täitmiseks
 - teadusuuringu või riikliku statistika vajadusteks kodeeritud kujul või kodeerimata kujul (kui vastasel korral ei oleks andmetöötamise eesmärgid enam saavutatavad või see oleks ebamõistlikult raske) + ülekaalukas avalik huvi + töödeldavate isikuandmete põhjal ei muudeta andmesubjekti kohustuste mahtu ega kahjustata muul viisil ülemääraselt tema õigusi

Isikuandmete edastamine kolmandale isikule

- **Ilma nõusolekuta** võib isikuandmeid edastada või võimaldada nendele juurdepääs kolmandale isikule:
 - kui kolmas isik töötleb isikuandmeid **seaduse, välislepingu** või Euroopa Liidu Nõukogu või Euroopa Komisjoni **otsekohalduva õigusaktiga ettenähtud ülesande täitmiseks**
 - üksikjuhtumil andmesubjekti või muu isiku **elu, tervise või vabaduse kaitseks**, kui andmesubjektilt **ei ole võimalik nõusolekut saada**
 - kui kolmas isik taotleb teavet, mis on saadud või loodud seaduses või selle alusel antud õigusaktides sätestatud **avalikke ülesandeid täites** ja taotletav teave **ei sisalda delikaatseid isikuandmeid** ning sellele **ei ole muul põhjusel kehtestatud juurdepääsupiirangut**

Muust allikast saadud isikuandmete töötlemine

- Üldreegel: Kui isikuandmed saadakse mujalt kui otse andmesubjektilt, siis tuleb andmesubjektile teha viivitamatult teatavaks:
 - isikuandmete **koosseis**
 - isikuandmete **allikad**
 - isikuandmete **töötleja** või tema esindaja nimi, aadress ja muud kontaktandmed
- Erandid:
 - andmesubjekti **teavitamine ei ole võimalik**
 - andmesubjekt **on andnud nõusoleku või on juba teadlik**, mis asjaoludel töödeldakse tema muust allikast saadud isikuandmeid
 - **isikuandmete töötlemine on ette nähtud seaduses, välislepingus või Euroopa Liidu Nõukogu või Euroopa Komisjoni otsekohalduvas õigusaktis**
 - andmesubjekti teavitamine **võib kahjustada** teise isiku õigusi ja vabadusi, **ohustada** lapse põlvnemise saladuse kaitset, **takistada** kuriteo tõkestamist või kurjategija tabamist, **raskendada** kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamist.

Euroopa Liit
Euroopa Sotsiaalfond

Eesti tuleviku heaks

Täna tähelepanu eest!

Rävala pst 5

Tallinn 10143, Eesti

Telefon +372 6 309 170

Faks +372 6 309 171

E-post glimstedt@glimstedt.ee

www.glimstedt.ee

Käesolevale ettekandele ja slaididele kohaldatakse Creative Commons Eesti litsentsi (versioon 3.0): autorile viitamine, mitteäriline eesmärk, tuletatud teoste keeld